

БОРИВОЈ МИРОСАВЉЕВИЋ, мајстор фотографије
21000 Нови Сад
Петра Драшчина 5
e-mail: mirobor@nadtanu.com

БЛАГО У СЕНЦИ
СВЕТЛОПИСИ ЂОРЂА СТАНОЈЕВИЋА И ЊЕГОВ
ДОПРИНОС РАЗВОЈУ ФОТОГРАФИЈЕ СРБИЈЕ

HIDDEN TREASURE
PHOTOGRAPHS BY ĐORĐE STANOJEVIĆ AND HIS
CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF SERBIAN
PHOTOGRAPHY

САЖЕТАК: Професор Ђорђе М. Станојевић (Неготин 1856 – Париз 1921), ректор Београдског универзитета (1913-1921), физичар, хемичар, математичар, астроном, публициста и фотограф. Један је од најзначајнијих српских научника на крају 19. и почетком 20. века. У фотографском стваралаштву запажен је као аутор снимака Сунца начињених у француским и другим светским опсерваторијумима, затим документарних фотографија о Србији изложених на Балканској изложби 1907. године и у току Првог светског рата у Лондону, објављених у једној од првих српских фотомонографија „Србија у сликама“ и у многим другим публикацијама. Био је активан учесник Међународног конгреса фотографа 1891. године у Бриселу. Аутор је првих српских фотографија у боји.

SUMMARY: Professor Đorđe M Stanojević (Negotin 1856 – Paris 1921) rector of the University of Belgrade (1913-1921), physicist, chemist, mathematician, astronomer, journalist and photographer, is one of the most important Serbian scientists at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. He attracted attention in the area of photography with his photographs of the Sun taken at

prominent French and other observatories, with his documentary photographs of Serbia exhibited at the Balkan exhibition in 1907 and, during the First World War, in London. They were later published in one of the first Serbian photo monographs "Serbia in pictures" and in numerous other publications. He actively participated in the International Congress of photography in Brussels in 1891. He was also the author of the first color photographs in Serbia.

Слика 1. Ђорђе Станојевић (1858-1921)
Đorđe M. Stanojević (1858-1921)

ТРАГОМ СВЕТОПИСА

Богат спектар проналазака у 19. веку обележила је и фотографија, 19. августа 1839. године, када је сликар Луј Дагер (Louis Jacques Mande Daguerre 1787-1851)¹ у Француској академији наука промовисао *дагеротипију*² - слику на металу, бакарној плочи, забележену камером, помоћу светлости и хемијског процеса разлагања сребрног хлорида и испаравања живе. Тај атрактиван и епохалан производ брзо је стигао и до Беча, где се за њега живо заинтересовао Анастас Јовановић³, студент из Србије, на бечкој Ликовној академији, који је постао први фотограф у словенским народима. Одмах је прихватио дагеротипију и почео да снима

1 Боривој Миросављевић, АНТОЛОГИЈА ФОТОГРАФИЈЕ ВОЈВОДИНЕ - ЉУДИ СА ТРИ ОКА, књига 4. стране 2-12, Нови Сад 2003.

2 Наведено дело, 2-16.

3 Наведено дело, 4-12.

по Бечу и Београду, стварајући непоновљива, драгоцена, пионирска остварења српске фотографије. Међу њима су и ликови великана наше историје, као и људи које је сусретао. Тако је, вероватно, већ 1841. године настала и наша најстарија, једина до сада сачувана дагеротипија, на којој је идентификован лик Јосима Живановића⁴, из познате сремскокарловачке породице. Територију данашње Србије обилазили су страни путујући фотографи, али у нашим музејима и архивима нема сачуваних идентификованих дагеротипија.

Развоју фотографије значајно је допринела *тјалботтипија*,⁵ фотографија на папиру Енглеца Фокса Талбота (William Henry Fox Talbot 1800-1877), која је потпуно заменила металну дагеротипију и омогућила отварање сталних фотографских атељеа. Први на простору садашње Србије отворили су 1854. године Иштван Олда (Istvan Oldal)⁶, у Великом Бечкерек, данашњем Зрењанину, и Георгије Кнежевић у Новом Саду. Међу најстарије историјске догађаје забележене камером спада Благовештенски сабор 1861. године⁷ у Сремским Карловцима, који је снимио новосадски фотограф Стефан Вулпе. Ослободилачки ратови у Србији привукли су пажњу и страних фотографа па имамо сачуване веома значајне историјске слике Руса Ивана Громана⁸ и Самсона Чернова⁹. Бечки а потом и панчевачки фотограф Никола Штокман (Nikolaus Stockmann)¹⁰ створио је капитално дело: снимио је питомце прве Српске војне академије и формирао албум тежак око 50 килограма(!), који је ликовно раскошно обликовао сликар Стева Тодоровић¹¹. Тада већ почиње и стална професионална фотографска делатност у Београду и широм Србије. Она је на завидном нивоу на крају 19. и почетку 20. века, када Вршчанин Милан Јовановић¹² постаје краљевски фотограф и у Београду неприкосновено влада српском фотографском сценом. Он у свом атељеу окупља и непрофесионалне фотографе, попут великана наше књижевности Бранислава Нушића и Ђорђа М. Станојевића, професора Велике школе и ректора Београдског универзитета¹³, и многе друге љубитеље фотографија.

4 Наведено дело, 4-12.

5 Наведено дело, 16-17.

6 Наведено дело, књига 5, 2-13 и 130-139.

7 Наведено дело, књига 4, 104-105.

8 Бранибор Дебељковић. СТАРА СРПСКА ФОТОГРАФИЈА, Београд 1977, 33-34.

9 Миланка Тодић. ИСТОРИЈА СРПСКЕ ФОТОГРАФИЈЕ, Београд 1993, 24, 61, 63, 100, 111.

10 Боривој Миросављевић, наведено дело, књига 5, 56, 57.

11 Наведено дело, 56, 57.

12 Наведено дело, књига 7, 92-98.

13 Драган Трифуновић. Зборник Народног музеја 14/2, Београд 1990, 69.

Слика 2. Најстарија српска сачувана фотографија (дагеротипија)
са ликом Јосима Живановића
The oldest Serbian photography found so far (daguerreotype) showing Josim Živanović

ОД ПАНЧЕВА ДО КОСМОСА

Неготинац Ђорђе Станојевић стекао је основно образовање у свом родном граду, а прва сазнања о фотографији добио је највероватније у наставку школовања у Београду, на Вишој школи коју је завршио с одличним успехом. Тада је већ добро проучио текстове које су о камери опскури и фотографији објавили у својим „Физикама“ Сремац из Руме Атанасије Стојковић¹⁴ и Новосађанин др Вук Маринковић¹⁵. Као студент физике на београдској Високој школи већ се истакао публицистичким радом сарађујући у већем броју листова и часописа.

Дружио се са својим земљаком композитором Стеваном Мокрањцем и, вероватно по његовој препоруци, 1882. године фотографисао је Српско црквено певачко друштво у Панчеву. То су најстарије Станојевићеве сачуване фотографије значајне и по томе што је њихов аутор сачинио и вероватно једну од најстаријих фотомонтажа у историји српске фотографије. Више слика певачких група Станојевић је укомпоновао у јединствену целину на великој и раскошној позоришној сцени.¹⁶

По завршетку студија у Београду Станојевић је добио стипендију Министарства војске за наставак студија у иностранству, односно усавршавање у Потсдаму, Хамбургу, Гриничу, Кембриџу, Паризу, Петрограду... Боравак у Немачкој омогућио му је да обогати своје фотографско знање и да постане један од пионира наше астрономске фотографије јер се определио за научну област истраживања Сунца. Сарађивао је са астрофизичаром Жансеном (Janssen, Pierre-Jules-Cesar, 1824-1907) у Париској опсерваторији а потом је био и у Петровску, у Јарославској губернији и у Сахари¹⁷.

Резултате Станојевићевих истраживања је у свом часопису више пута објавила Париска академија наука. Вративши се у Србију он је прекинуо истраживања Сунца. Оценио је да је „због сиромаштва у опреми за изучавање Сунца у Београду и неадекватног броја потребних сарадника, мало вероватно да би се трошкови истраживања могли оправдати евентуалним доприносом угледу српске науке“¹⁸. Као декан Филозофског факултета, а потом и до краја живота (1921) ректор Београдског универзитета Ђорђе Станојевић, поред многобројних значајних обавеза, проналазио је време у којем се врло успешно бавио фотографијом.

14 Боривој Миросављевић, наведено дело, књига 4. стране 202-203.

15 Боривој Миросављевић, наведено дело, књига 7. стране 126-127.

16 Фото-архив Етнографског музеја у Београду, списак негатива, фотографија и дијапозитива из 19. века, откупљених од сина Ђорђа Станојевића, број 136 (3384). На списку су: 241 снимак из свих крајева Србије, међу којима су и девет из Црне Горе, два из Дубровника и један из Сарајева.

17 Петар Миљанић, „Флогистон“, број 8, Беседа одржана у Неготину, 6. априла 1998. године, страна 213 (209-221).

18 Петар Миљанић, наведено дело, 209-221.

Слика 3. Српско црквено певачко друштво, Панчево 1882. године
Serbian church chorus, Pančevo 1882.

СВЕДОК ВРЕМЕНА

„Фотограф је хроничар који у тренутку првог корака у стварању своје хронике има намеру да ту хронику преда ужем или ширем кругу људи. У том тренутку замишљени производ његовог „бележења“ је намењен другим људима - породици, пријатељима, одређеној установи или широј јавности... Фотографија почиње да „живи“ тек када дође до „корисника“, када је приказана на изложбама или објављена у фотоалбумима, књигама или новинама - када претрпи суд, оцену, просечног гледаоца, стручне критике и, нарочито, политичке јавности. Објављена фотографија је, неизбежно, предмет анализе и историчара...“¹⁹

Ђорђе Станојевић се из трагања по свемиру спустио на земљу и свим срцем вратио свом народу као сјајан просветитељ: оснивач Института за физику, држи популарна предавања у Грађанској касини у корист великошколског друштва „Побратимство“, пише књиге, објављује чланке у низу часописа, о свом трошку путује у Париз на Светску

¹⁹ Љубодраг П. Ристић: Фотографија као историјски извор, Зборник Матице српске за историју - 43, Нови Сад 1991. страна 121 (119-128).

електричну изложбу и по повратку у Београд, сав у заносу виђеног, пише у часопису „Србадија“:

„Као што се у митологији прича да су сирене мамиле својим лепим мелодијама мимопролазеће путнике и одводиле их на најопаснија места на мору, тако ми се чинило да ове две лампе маме свакога, ко их још из далека угледа да скрене са свога пута, па да пође према њима и да уђе у изложбу, те да се тамо довољно нажива електричне светлости. Само би тако могао растумачити ову навалу публике, која сваке вечери јури у јелесејска поља, у индустријску палату. Електрична светлост је бела као и сунчева и још изгледа боља јер је гледамо ноћу...“ „...Испитивањем електричне светлости са хемијског гледишта нашло се да се готово потпуно у том погледу слаже са сунчевом светлошћу, с тога покушаше физичари да свуда где је могуће сунчеву светлост замене електричном. Једна од тих замена јесте *електрична фотографија* или сликање спрам електричне светлости. На електричној изложби, на првом спрату, била је једна фотографска радионица, у којој се свако могао снимати у свако доба дана, а и ноћу. Не, један пут сам гледао како фотограф *Либер* слика спрам електричне светлости и после извесног времена излаже те слике које се ни по чему не разликују од обичних слика снимљених на дневној сунчаној светлости. Дванаест комада таквих слика у малом (визит-карте, формату) коштало је 40 динара. Соба у којој се слика осветли се јаком електричном светлошћу и управи на онога, ко хоће да се слика и после десет-дванаест секунда стајања слика је снимљена, па се после обичним путем даље преправља. Да сам фотограф није на тим сликама означио да су снимљене спрам електричне светлости, нико их не би могао разликовати од слика снимљених обичним путем. Електричном светлошћу се нарочито могу справљати фотографије у природној величини. Некада се могло снимати само на сунчаном дану, доцније се усаврши фотографска радња толико, да не разбира за дан и време, те је могла да ради и ноћу! Од велике је важности електрична фотографија за снимање пећина и у онште места где сунчева светлост не допире.“²⁰

У листу Просветног друштва „Наставник“²¹ Станојевић је објавио приказ књиге „Основи физике“ С. П. Бајаловића, наводећи да то чини „на писмени захтев уредника листа и из љубави према српској школи“, јер се иначе не бави тим „тугаливим“ послом. „Ништа није грешније него знати неку истину а не хтети је казати и другоме, који је не зна, и у свом незнању лута тамо амо, машајући се често и за највећу погрешку“ -

20 Ђорђе М. Станојевић, Шетња по електричној изложби париској. „Србадија“, часопис за забаву и поуку, уредник Стеван Ђурчић, број 10, 1891. године, страна 540 (522-530).

21 Ђорђе М. Станојевић, Лекције из експерименталне физике, „Наставник“, лист Просветног друштва, уредник Момчило Иванић, књига 3. свеске 1-4, Београд 1892. стране 522-530.

закључио је Ђорђе Станојевић.²² Своје богато знање он пласира преко многих чланака у часописима, уџбеницима и књигама као што је „Из науке о светлости“, једно од првих издања Српске књижевне задруге.²³ У тој књизи Станојевић настоји да „научним истинама о светлости протумачи један део неразумљивих и чудноватих светлосних појава“ и илуструје је својим сликама из живота, из природе. Читаво једно поглавље у књизи посвећује мрачној комори, детаљно описује њено функционисање, као претечу и основу настанка фотографије. Ту је и занимљива прича о „чаробној лампи“, *сциоптикону* или претечи савременог дијапројектора за приказивање слајдова, који је функционисао уз помоћ светлости петролејке. Лепи ефекти, који снажно делују на гледаоце, постизани су истовременим активирањем више чаробних лампи, чиме су добијени *полиорамички изгледи*. Тако Станојевић, пред крај 19. века, у само праскозорје филма, односно живе слике, објашњава зачетак мултипоекције или мултимедијалне презентације, и при томе филозофски закључује да је „за благостање свих људи, а и нас самих, потребно више светлости у самој светлости“²⁴.

Слика 4. Насловна страна албума „СРБИЈА У СЛИКАМА“

22 Ђорђе М. Станојевић, *Звездано небо независне Србије*. Београд 1882. страна 6.

23 Ђорђе М. Станојевић, *Из науке о светлости*, СКЗ, књига 28, Београд 1898. године.

24 Ђорђе М. Станојевић, наведено дело.

ОПСЕДНУТ СВЕТЛОШЋУ

Заљубљен у светлост и електрицитет, посебно у непроцењиво дело Николе Тесле, Ђорђе Станојевић се максимално ангажовао на примени нових открића у Србији. Иницијатор је и реализатор наших првих хидроелектрана широм Србије, увођења електричног осветљења у Београду, са Теслом гаји пријатељство, дочекује га у Београду и објављује књигу о његовим открићима, прву на српском језику²⁵. Од Тесле је добио и његову фотографију с посветом. То пријатељство користи и за Теслину помоћ нашим људима који су одлазили у Америку. Између осталих је препоручио и нашег чувеног сликара Пају Јовановића када је наумио да се отисне преко океана. Станојевић се преко љубави за фотографију упознао са Пајом код његовог рођеног брата Милана Јовановића, краљевског фотографа у Београду. Милан је Ђорђа и Пају упознавао са финесима фотографског стваралаштва. Тако је и брата Пају, пред одлазак у Америку, опремио најсавременијом фотографском техником - „памтилом“, меморијом, како је називао „фотографску кутију“.

У априлу 1898. године Станојевић је уз писмо послао Николи Тесли и неколико својих фотографија „на којима се могу видети ванредно лепо репродуковане линије сила и еквипотенцијалне површине на појединим биљним пресецима“. Станојевић је тим фотографијама настојао да покаже да се Њутнов закон, који важи у планетском свету, и Кулонов закон, који влада у електричким и магнетним појавама, могу применити и на органску, нарочито биљну природу.²⁶

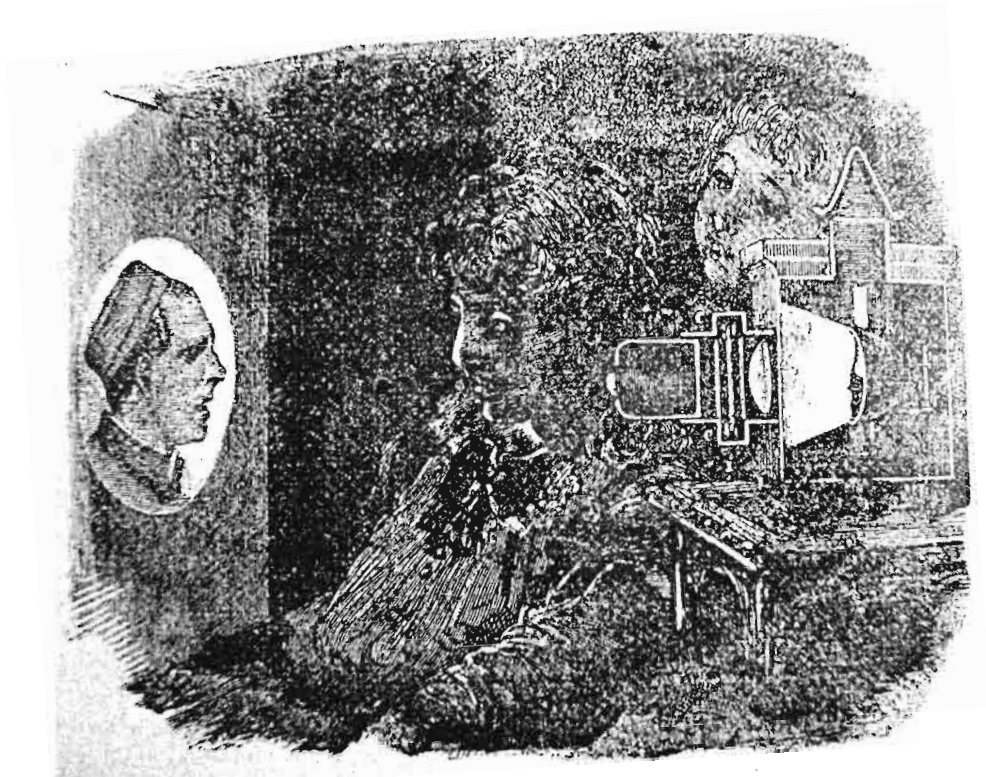
Градећи мостове који ће повезивати Србију са осталим светом Станојевић је настојао да у Београду заживи што више светских проналазака. Тако је његовом заслугом већ 1893. године на Дорћолу изграђена прва термоелектрана, затим прва ледара, залагао се за изградњу типизираних сеоских домова, био је наш први рендгенолог, односно пионир наше медицинске фотографије, израдио је нашу прву радио-станицу у Београду... “У науци не постоји реч немогуће, јер оно што је некада сматрано као савршено немогуће, оно о чему некада ни учени људи нису могли ни мислити, а још мање говорити, то је данас наука не само прогласила као могуће, већ је и остварила“ - забележио је Ђорђе Станојевић у уводу своје књиге „Течан ваздух“ 1908. године у Библиотеци за општу и примењену физику.

Објашњавајући природу светлости Станојевић је у свом приступном предавању на Великој школи (16. марта 1893. године) између осталог рекао: „Светлосни зраци су једна врста електричних зракова. Разликују

25 Ђорђе М. Станојевић, Тесла и његова открића, са сликом Теслином и 189 слика у тексту, Београд 1894. године.

26 Драган Трифуновић, Никола Тесла и Ђорђе Станојевић. „Дијалектика“ - 1. Београд 1973. године, страна 65.

се само брзином треперења, која је милион пута већа код светлости. За констатовање ових веома брзих треперења имамо нарочит орган, - око, а та специфична треперења називамо светлошћу“.

Слика 5. Сциоптикон („чаробна лампа“), претеча савременог дијапројектора
Scioptikon, a kind of magic lamp, antecedent of modern projector

СРБИЈА У СЛИКАМА

На иницијативу професора Михаила Валтровића²⁷ у Београду је 1901. године одржана Прва српска изложба фотографија са скоро 1000 изложених фотографија од 30 аутора. Међу њима нема професора Ђорђа Станојевића, у то време најпродуктивнијег непрофесионалног фотографа у Србији. Није нам познато зашто Станојевић није био учесник наведене историјске изложбе, али се као одговор намеће његова књига

²⁷ Професор Михаило Валтровић (1839-1915), историчар уметности, професор на Великој школи, управник Народног музеја и оснивач Српског археолошког друштва у Београду.

„Србија у сликама“²⁸, која се појавила исте године, као албум са 16 фотографија Брестовачке бање, Краљевског купатила у Брестовачкој бањи, Горњачке клисуре, Ужичког града, манастира Раваница, портрета Шумадинке, водопада Рипалке код Сокобање, вечери у околини Ниша, сеоске куће у Крајини у источној Србији, Пироћанаца, сахат-куле у Врању, Петничке пећине, улице у мајдану Кучајна, сеоске школе и Лознице. Албум је рекламиран као прва свеска у ревији „Нова искра“ па се очекивало да ће изаћи и наредне свеске, али се то није догодило и поред лепих приказа у штампи и у првој књизи, у текстовима Богдана Поповића и Љубомира Јовановића.

„Ови листови које читалац има у рукама, први су листови једне веће збирке којој је намењен задатак, да нашу отаџбину представи живописно у једном низу пробраних слика. Лепи листови као да с лица места пред нас пренашају људе и крајеве... Кад се на ову прву свеску нанижу оне, које још имају да дођу, и које ће све бити што је могуће разноврсније, српско књижевство биће богатије једним сјајним албумом земље Србије, потпуно достојним родољубивог циља, коме је намењен... Слика је бољи посредник између нас и ствари но најлепше написана књига... Разуме се да и слику треба научити гледати. Фотографије, као и остале слике, треба гледати парче по парче, кут по кут, црту по црту, мирно, пажљиво, скоро педантно; то је једини начин да човек, пошто је слику гледао, слику и види“²⁹. Тако пише Богдан Поповић у Станојевићевом албуму, а Љубомир Јовановић надахнуто описује слику по слику, подсећа да су многи сликари своја најбоља дела насликали уз помоћ фотографија и указује на историјски и етнолошки значај фотографија снимљених широм Србије.

Књига „Србија у сликама“, реализована у београдској Штампарии Поповић и Стојановић, значајна је и по првим штампаним фотографијама у бојама. Слика Стева Тодоровић је неке црно-беле фотографије обојио³⁰. Тек после неколико година, када су браћа Лимијер (Lumiere Auguste и Louis – 1862-1954)³¹ у Паризу лансирали свој проналазак аутохром³² Ђорђе Станојевић је начинио и прву српску праву колор фотографију – Циганче с виолином. То је, у ствари, колор дијапозитив, фотографија на стаклу, која је поступком раздвајања боја штампана у Лајпцигу. Такве две фотографије налазе се у Станојевићевом легату у

28 Ђорђе М. Станојевић – Србија у сликама, Београд 1901, издање аутора, прва свеска.

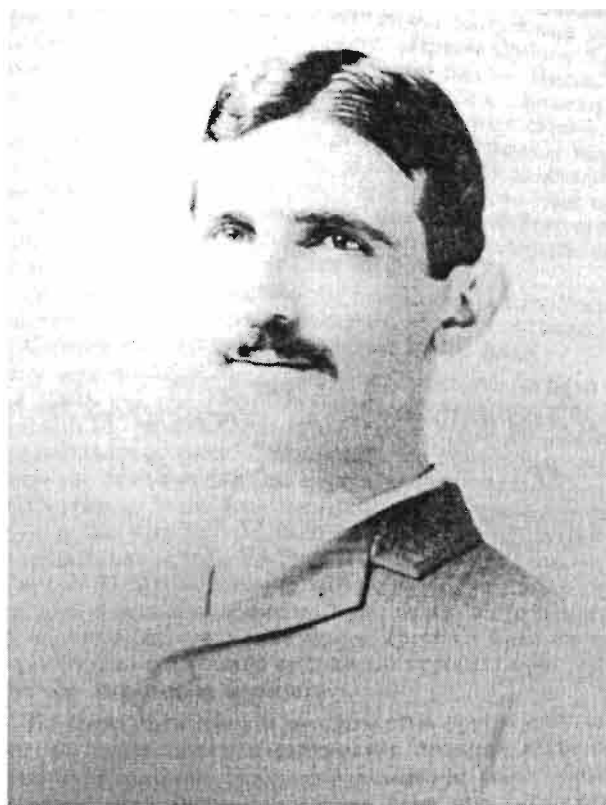
29 Ђорђе М. Станојевић, наведено дело, Богдан Поповић, уводна реч.

30 Стеван Тодоровић, сликар (1832-1925).

31 Браћа Огист и Луј Лимијер, француски научници заслужни за унапређење фотографије и филма. Направили су прве „Аутохром“ фотографске плоче у боји. Приказали су прву на свету јавну филмску представу 28. децембра 1895. године у Паризу.

32 Autochrome – стварање слике од растера обојених скробних честица (фотографски поступак браће Лимијер).

Историјском музеју Србије³³. Принтови 18 пута 24 сантиметра су каширани на картону 30 пута 40 сантиметара. Један паспарту је црне а други беле боје. На њима су залепљене етикете са уписаним називом слике, именом аутора, издавача Шмита и Семана (Prof. F. Smidt и E. A. Seemann) и штампара Рихтера (Fr. Richter - „Farbenphotografie“) па су слике припремљене за излагање.

*Пријатељу Др М. Станојевићу
14 Николе Тесле.*

Слика 6. Фотографија Николе Тесле с посветом Ђорђу Станојевићу
Photograph of Nikola Tesla with his dedication to Đorđe Stanojević

33 Историјски музеј Србије, легат Ђорђа М. Станојевића.

СВЕТЛОСТ У МРАКУ

Уз садржај Станојевићеве књиге „Србија у сликама“ одштампано је и упозорење „Право репродукције задржава се“. Очигледна заштита ауторског права резултат је Станојевићевог поштовања одлука Међународног конгреса за фотографију одржаног 1891. године у Бриселу,³⁴ чији је активан учесник био и аутор албума са сликама Србије. Осим одлуке о заштити ауторских права фотографа Конгрес у Бриселу је у фотографију увео метарски систем мера, утврдио стандардне димензије фотографија, плоча, јединице за мерење светлосних фотографских ефеката и друге фотографске стандарде.

Да је Ђорђе Станојевић био и у свету признат научник најбоље потврђује писмо Алфонса Давана (Davanne, Alphonse)³⁵ од 12. августа 1889. године, којим га, као председник Комитета за прославу 50. годишњице фотографије, позива да учествује у прослави тог значајног јубилеја. У позиву се наглашава да је то интернационална прослава и да „не би била потпуна ако јој не присуствују особе које су својим открићима допринеле напретку фотографије“.

Очигледно Французима није било непознато дело нашег астрофизичара јер је и Париска академија наука у свом часопису објавила више његових научних радова.

Истовремено, док је у свету овенчан славом, професор Ђорђе Станојевић је код своје куће био контрадикторна личност. Његову књигу под насловом „Човек“ професори Панчић и Докић не прихватају за уџбеник, професор Јеленко Михаиловић објављује 1908. године књигу „Фотографија у астрономији“, у којој не спомиње чак ни име Ђорђа Станојевића, свог уваженог колеге, професора на Високој школи и потоњег декана Филозофског факултета и ректора Београдског универзитета, у свету познатог баш по значајним резултатима на фотографији у астрономији! Још драстичније је неприхватање Српске краљевске академије да објави Станојевићев рад „Сунчеве фотосферске мреже“ јер је делимично већ објављен у Паризу на француском језику(!), а рецензент Љуба Клерић је, очигледно, приликом доношења негативне оцене заменио појам „фотосферичних мрежа“ са фотографским мрежама и Станојевићу нанео велику штету; онемогућио је његов пријем у Српску академију наука и узроковао прекид његовог бављења астрономским истраживањима! И наредних пет покушаја Ђорђа Станојевића да му Српска краљевска академија објави научне радове остали су безуспешни.

34 Александар-Саша С. Павловић, Фотографије у делима Ђорђа М. Станојевића, „Развитак“ – 2. Главни уредник Томислав Мијовић, Зајечар 1988. године, страна 97.

35 Александар-Саша С. Павловић, наведено дело, страна 93.

Слика 7. Шумадинка - Станојевићева фотографија из албума „Србија у сликама“
Woman from Šumadija - photograph taken by Stanojević from his album „Serbia in Pictures“

Било је то време када су Београђани од Мокрањца очекивали да сваког дана компонује нову песму а од Станојевића да се појави с новом новотаријом. Тешко је објаснити зашто нема фотографија Ђорђа Станојевића на Првој српској изложби фотографија 1901. године у Београду, када је он био један од наших најпродуктивнијих фотографских стваралаца.³⁶ Српска краљевска академија је набавила најновију фотографску опрему с намером да снима занимљивости Србије и за тај посао је ангажовала аутора из Немачке, фотографа Ханса Кирхофа, јер „у Београду нема човека који би био вешт снимању у боји“³⁷. Реализацију тог пројекта спречило је избијање Првог светског рата а непријатељске бомбе прво су пале на лабораторију Ђорђа Станојевића и разориле Београдски универзитет. Стављајући живот на коцку, Станојевић је својом камером забележио злодела освајача и 1915. године објавио је у Паризу фотомонографију „Бомбардовање Београда“³⁸.

РАТ И МИР

Током Првог светског рата Ђорђе Станојевић је целом свету презентирао страхоте и последице ратних разарања. Својим импресивним фотографијама је оживео питања која је поставио још у својој приступној беседи на Војној академији у Београду, 22. септембра 1887. године³⁹: „Зар је науци задатак да усавршава ратне справе; зар је њена дужност да обучава војнике и потпомаже раздор међу људима; зар наука, уместо да шири и на цео људски род благотворне резултате својих проналазака, да подржава и помаже да се хиљадама људских живота тамани?“

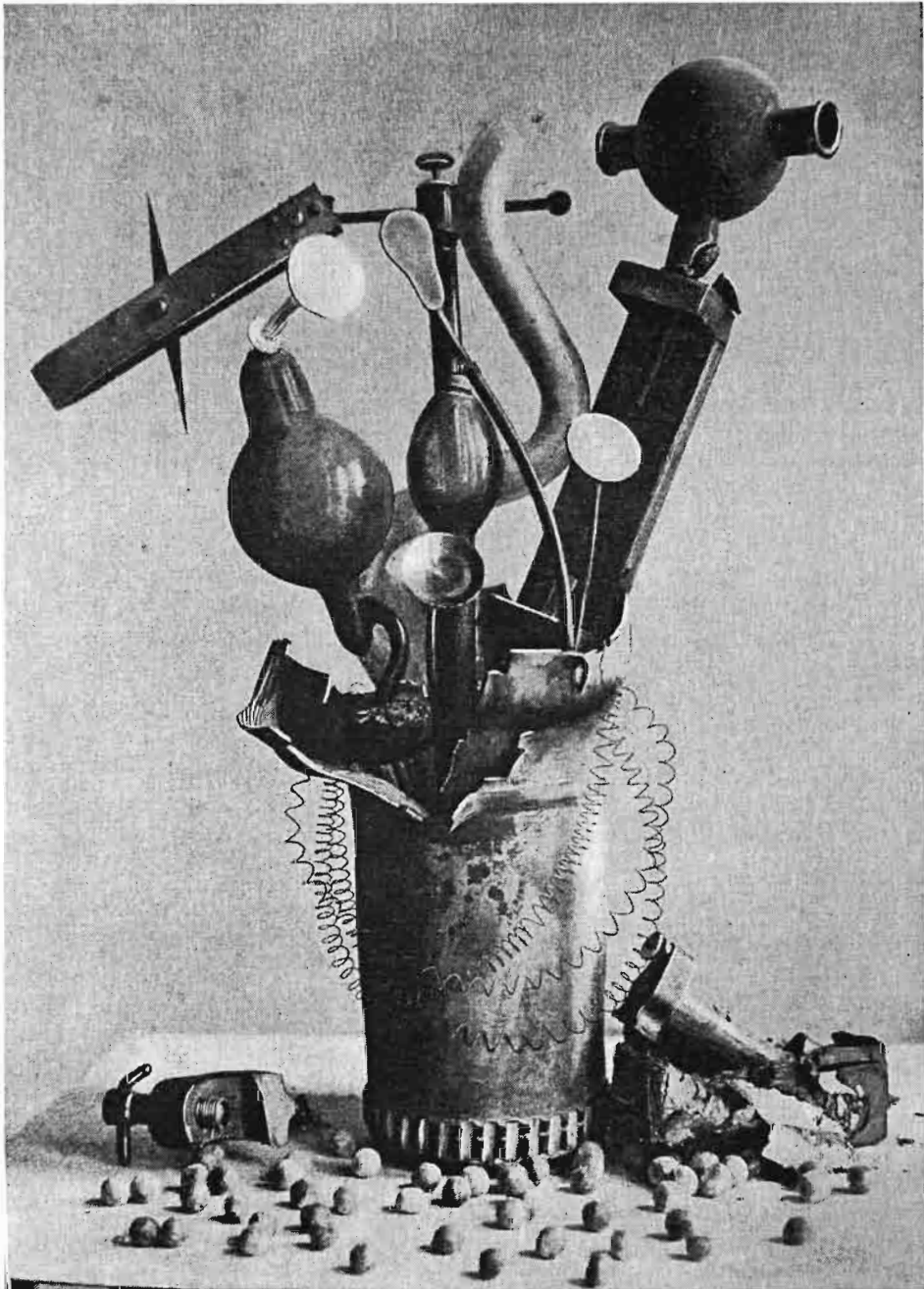
Са много проније и симболике Станојевић је на рушевинама свог лабораторијума начинио фотографију експлодиране артиљеријске гранате у коју је, као у неку вазну са цвећем, убацио оштећене инструменте! Ругајући се нечовештву и људском дивљаштву он поручује разумном делу човечанства, користећи фотографију као најдемократскији медиј за комуницирање међу људима, да је наука неуништива и да ће ум надвладати безумље.

36 Le Bombardement de L' Université' de Belgrade (Avec Preface de L. Poincaré'), Paris 1915, p. 20.

37 Александар-Сана С. Павловић, Увођење фотографије у рад Српске академије наука и уметности, Зборник Историјског музеја Србије – 24, Београд 1987, страна 85.

38 Le Bombardement de L' Université' de Belgrade (Avec Preface de L. Poincaré'), Paris 1915, p. 20.

39 Драган Трифуновић: Војна академија у Београду, Годишњак града Београда, књига 35, 1988, страна 135.

Слика 8. Инструменти из порушене Станојевићеве лабораторије у експлодираној гранати
Instruments from destroyed Stanojević's laboratory in an exploded bombshell

Богато фотографско дело Ђорђа Станојевића још није темељно проучено. Расуто је по многим музејима, архивима и приватним збиркама, а у Педагошком музеју у Београду нема нити једне његове фотографије! За истраживаче су Станојевићеве фотографије углавном недоступне јер се налазе у кутијама и сандуцима који још нису „обрађени“ а неки извори чак наплаћују истраживачима увид и приступ оригиналима!

Живот и дело Ђорђа Станојевића несумњиво заслужују репрезентативну монографију која би из мрака закључаних депоа изнела на светлост дана непроцењиво благо. Фотографије се снимају да би се гледале и да би преносиле визуелне поруке. У фијокама и сандуцима оне су само безвредни папири или лако ломљива стакла. Ако су препуштене бирократији – осуђене су на пропаст. Друштво мора имати више слуха за фотографско благо. Несхватљиво је да смо једна од ретких држава која нема нити један специјализовани музеј или архив фотографије.

Послужимо се, на крају, цитатом из одговора Ђорђа Станојевића Министарству унутрашњих дела, које је правило бирократске сметње при реализацији пројекта Лесковачког електричног друштва⁴⁰: „И уместо да му држава изађе у сусрет, да му чини још и извесне олакшице и тиме потстакне и друге наше грађане да сличним путевима пођу, ми видимо нечувене закону противне сметње, и то с оне стране са које се помоћ очекује. Од куд треба сунце да ме греје, отуд ме ледени град бије. 3. априла 1910. у Београду“.

Станојевићеви радови су значајни документи о спољашњем свету, али истовремено и о његовом сензибилитету и реакцији на тај свет, представљају слику његовог стваралачког духа.

Овај прилог обележавању јубилеја, 150. годишњице рођења Ђорђа Станојевића, још је једно подсећање на неиспуњене обавезе према великану наше науке и посебно пиониру наше научне, астрономске, документарне, привредне, етнолошке, медицинске, туристичке, монтажне, пропагандне, експерименталне и колор фотографије, на велико и недовољно проучено дело које чека на систематско и стручно проучавање које је било карактеристика и окосница целокупног живота и рада овог сјајног научника.

40 Ђорђе М. Станојевић, Одговор, „Трговишки гласник“ - 72, Београд 1910, страна 16.